

Kieli-ideologiat ja oikeustulkkauksen laatu

Simo K. Määttä
Itä-Suomen yliopisto, Joensuu

Abstract

While general discussion on legal interpreting in Finland has concentrated on the inconsistent quality of court interpreting, interpreters themselves are mostly worried about their inappropriate working conditions. Increasingly, community and court interpreting services are provided in a language other than the immigrant's mother tongue, typically in the official language of the country of origin. Thus, interpreters of French and English, for instance, have clients whose level of proficiency in the language of interpreting varies from rather rudimentary to near native. This article examines the ways in which the challenges the interpreter faces in such a situation can be rationalized as resulting from language ideologies prevalent within the legal process. These ideologies include intuitive definitions of concepts such as mother tongue and legal discourse as well as the very concepts of language, communication, and linguistic variation.

Keywords: legal interpreting, court interpreting, community interpreting, legal discourse, French, English, language ideologies

Avainsanat: oikeustulkkaus, asioimistulkkaus, lakikieli, ranskan kieli, englannin kieli, kieli-ideologiat

1 Johdanto

Oikeustulkkauksen¹ tutkimus on perinteisesti pohjautunut sosiolingvistisen tutkimusprotokollan kautta saatuun kielelliseen aineistoon, ja siinä on usein käsitelty kulttuuri-eroista johtuvia viestintäongelmia ja tulkin tuotoksessa (tulkkeessa) analysoitavissa olevia puutteita ja ongelmia. Tämä artikkeli perustuu vuodesta 2004 saakka kertyneisiin käytännön kokemuksiini ranskan, englannin ja espanjan kielen oikeustulkkinä Suomessa. Näitä tapahtumia olen kuitenkin analysoinut paitsi tulkkinä myös kielentutkijana, ja kiinnostukseni on tällöin kohdistunut yhtäältä monikielisyteen ja kielelliseen variaatioon, toisaalta diskurssiin ja tähän liittyen erityisesti kieli-ideologian käsitteeseen. Artikkelin aineisto on siten peräisin sosiolingvistiseen koulutukseen perustuvasta osallistuvasta havainnoinnista oikeustulkin tehtävässä, jolloin tutkijan ja tutkimuksen kohteen identiteettien rajat eivät ole tarkoin määriteltyjä (vrt. Bucholtz & Hall 2010: 25; Cameron ym. 1999: 144–147). Aineistoon sisältyy noin 85 varsinaista oikeudenkäynnin tulkkaustapahtumaa, noin 30 turvapaikkahaastattelua, arviolta 40 poliisikuulustelua sekä satoja muita asioimistulkkaustilanteita pääkaupunkiseudulla. Päätelmien taustalla on myös kollegojen kanssa käytyjä keskusteluja. Tulkkaustapahtumien kieli on ollut jokseenkin tasapuolisesti englanti, espanja tai ranska; tässä artikkelissa keskityn kuitenkin englannin ja ranskan kielen tulkkaustapahtumiin.

Erityistä juuri englannin ja ranskan oikeustulkkauksessa on se, ettei tulkkauškieli useimmiten ole asiakkaan parhaiten osaama kieli.

Oikeustulkkauksen ongelmista on viime vuosina käyty Suomessa vilkasta keskustelua muun muassa sanomalehdissä. Useimmiten keskustelussa on korostunut viranomaisen näkökulma, ja siinä on keskitytty pätevien tulkkien ja erityisesti harvinaisten kielten tulkkien pulaan. Jonkin verran on sivuttu myös tulkausta tarvitsevan asianosaisen näkökulmaa, joka on toisaalta ollut keskeinen oikeustulkausta koskevassa sosiolingvistisessä tutkimuksessa. Tulkkien keskuudessa keskustelussa on ollut etusijalla tulkin näkökulma. Suomen kääntäjien ja tulkkien liitossa ja yliopistojen kääntämisen ja tulkkauksen koulutusohjelmissa on myös pyritty vuoropuheluun viranomaisten kanssa oikeustulkkien työskentelyolosuhteisiin liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi.

Tässä artikkelissa lähestyn oikeustulkkauksen ongelmia kieli-ideologioiden kannalta. Kieli-ideologiat ovat kulttuurisidonnaisia käsityksiä kielestä ja viestinnästä (ks. esim. Blommaert 2005: 253; Gal & Woolard 1995). Myös monet kulttuurieroina pidetyt monikielisiä oikeussalia luonnehtivat tekijät (Hale 2004: 238; Pöllabauer 2006; Rudvin 2006: 182–183) voidaan analysoida kieli-ideologioiden pohjalta. Nähdäkseni oikeustulkkauksen ongelmassa onkin usein kyse siitä, että tulkaustapahtuman osanottajilla on erilainen käsitys kielen ja tulkkauksen luonteesta ja erilainen tietämys kielenkäyttötilanteen sosiolingvistisestä ulottuvuudesta ja erityisesti kielellisestä variaatiosta. Lisäksi tulkaustilanteessa voi vallita samanaikaisesti useita ristiriitaisiakin ideologioita, ja ideologiakehiksestä toiseen siirrytään hyvin nopeasti.

2 ”Viestintä tapahtuu kanavassa, johon liitetään tulkaava kone”

Oikeustulkkaukseen monin tavoin vaikuttava kieli-ideologia pohjautuu ammoiseen käsitykseen, jonka mukaan viestintä on viestien välittämistä lähettäjältä vastaanottajalle häiriöttömässä kanavassa; myös tulkit mieltävät itsensä usein koneeksi (Hale 2004: 8–14). Kone kanavametaforassa -ideologia on kuitenkin toistuvasti osoitettu ongelmalliseksi asioimistulkausta koskevassa tutkimuksessa (Mason 1999: 149): tulkin läsnäolo vaikuttaa väistämättä viestintätilanteen dynamiikkaan (Angelelli 2004: 16–21; Berk-Seligson 2002: 96; Eades 2010: 71; Kinnunen 2010: 127–128).

Oikeudellisessa prosessissa **tarkkuus** on erityisen tärkeää viestin häiriöttömän välittymisen kannalta. Tarkkuus, mukaan lukien asioiden mahdollisimman yksityiskohtainen määrittäminen, onkin juridisten tekstien ehkä tärkein tekstilajiominaisuus (Bhatia 1994: 137; Goddard 1996: 251; Maley 1994: 23). Niinpä myös oikeustulkkauskeskustelussa on korostettu tulkkauksen tarkkuusihannetta ja toisaalta usein myös huomaamattomuutta tai näkymättömyyttä (Oikeustulkkauksen selvityshanke 2008: 11; Isolahti 2008: 3).

Tulkit itse katsovat tarkkuus- ja muiden laatuongelmien johtuvan useimmiten tavalla tai toisella siitä, etteivät viranomaiset ja asianajajat ole tarpeeksi hyvin selvillä tulkkien toimenkuvasta ja tarpeista. Vaikka aihetta on käsitelty laajasti likipitäen kaikessa oikeustulkausta koskevassa tutkimuksessa ja parannusehdotuksia esitetty niin

tutkimuksessa (Kinnunen 2010: 153–154, 160) kuin virallisissa raporteissa (Oikeustulkkauksen selvityshanke 2008), eivät viranomaiset näytä olevan ongelmasta tietoisia (Kolistaja & Thomenius 2011). Siten tulkki usein systemaattisesti unohdetaan oikeusprosessissa ja varsinkin itse oikeudenkäynnissä.

Tulkin näkökulmasta monet laatuongelmista liittyvät tavalla tai toisella **aikaan**. Eri henkilöiden käyttämien puheenvuorojen välillä ei esimerkiksi useinkaan ole taukoja. Simultaanisti tapahtuvaa kuiskaustulkkausta ei aina sallita, mutta unohdetaan samalla, että konsekutiivitulkkaus venyttää koko prosessin vähintään kaksinkertaiseksi. Taukoja annetaan muutenkin nihkeästi. On hämmästyttävää, ettei tulkkaukseen liittyviä ajallisia rajoitteita oteta huomioon prosessia suunnitellessa ja siihen menevää aikaa arvioidessa aina edes suurissa rikosjutuissa, joissa jopa kymmenet asianosaiset tarvitsevat tulkkausta ja joihin on rekrytoitu useita tulkkeja. Joskus tauolla vieläpä vaaditaan tulkkausta asianajajan ja tulkattavan välillä. Nämä tekijät rasittavat tulkkia ja huonontavat hänen mahdollisuuksiaan tulkata tarkasti. Stressiä aiheuttavat myös syyttäjän, tuomarin ja asianajajien osittain ristiriitaiset ja oikeudenkäynnin eri vaiheissa nopeastikin muuttuvat vaatimukset tulkkia kohtaan. Asiakkaan puheenvuoro saatetaan esimerkiksi katkaista ilman että tulkille jää aikaa selittää syytä tulkattavalle, koska heti siirrytään uuteen asiaan. Ylipäättänsä ei useinkaan ole selvää, mitä halutaan tulkattavan, mitä ei. Isolahden (2008: 4) kuvaama tilanne, jossa tulkkaus otetaan systemaattisesti huomioon, on valitettavan harvinainen poikkeus ainakin pääkaupunkiseudulla.

Vajavainen ennakkomateriaali herättää tulkkien keskuudessa erityisen paljon keskustelua. Ennakkomateriaali on tulkille välttämätöntä, eikä tutkimus ole osoittanut sen vaarantavan tulkin neutraaliutta (Vik-Tuovinen & Kinnunen 2011). Haastehakemuksen tulkki useimmiten saakin. Tulkille olisi tosin tärkeää saada myös esimerkiksi kirjallisiin todisteisiin liittyvää materiaalia, muutoin ainakin tulkki itse voi kokea suorituksensa tason laskevan. Haastehakemusta laajemman ennakkomateriaalin saaminen on kuitenkin lähes mahdotonta (ks. myös Kinnunen 2010: 150–152). Äärimmäisenä esimerkkinä kone kanavassa -metaforasta voidaan pitää Helsingin hallinto-oikeutta (jossa käsitellään mm. turvapaikkapäätöksiä koskevia valituksia), josta ei suostuta antamaan tulkeille mitään ennakkomateriaalia: materiaalin pelätään vaikuttavan tulkkiin niin, että hän muodostaa asiasta oman mielipiteensä eikä enää voikaan olla neutraali. Yleensä ainoa tieto, jonka tulkki tällöin saa, onkin asiakkaan käyttämä kieli, joskus myös kotimaa. Turvapaikka-asioihin liittyy kuitenkin usein erityissanastoa ja paljon paikkojen ja henkilöiden nimiä polveilevissa, vaikeasti ennakoitavissa olevissa kertomuksissa. Monet tulkit kieltäytyvätkin hallinto-oikeuden tulkkauksista, koska ne ovat kohtuuttoman raskaita ja altistavat tulkin hänestä itsestään riippumattomista syistä epätyytyttävälle suoritukselle ja sitä kautta kritiikille, joka kohdistuu hänen tärkeimpään työkaluunsa – kielitaitoon.

3 ”Kieli koostuu sanoista”

Kanavametaforaan ja tarkkuusihanteeseen liittyy läheisesti yleinen kansanlingvistinen käsitys, jonka mukaan kieli koostuu vain sanoista. Toki kielessä onkin sanoja, mutta siinä on myös mekanismeja, joiden avulla sanat saadaan merkitsemään jotakin.

Asioimistulkkauksen tutkimuksessa on käsitelty runsaasti pragmaattisen informaation ja viestintä- ja diskurssi-strategioiden tulkkaukseen liittyviä ongelmia ja pyritty myös erittelemään syitä, miksi pragmaattinen informaatio jää tulkkaamatta tai tulkkaautuu virheellisesti (Eades 2010: 70–74; Hale 2004; Rudvin 2006). Pohjimmiltaan pragmaattisen informaation tulkkaamiseen liittyvät ongelmat johtunevat kuitenkin usein siitä, että yksioikoinen tarkkuusihanne, jonka päämääränä on **sanatarkka** tulkkaus, ei yksinkertaisesti jätä tilaa pragmaattisen informaation tarkalle tulkkaamiselle. Taustalla on ideologia, jonka mukaan puheaktin intention katsotaan välittyvän parhaiten juuri sanatarkassa tulkkauksessa, ikään kuin kielen pragmaattiset vaikutuskeinot ja erityispiirteet olisivat kaikissa kielissä samanlaisia ja toteutuisivat niissä samoissa sanoissa ja samassa sanajärjestyksessä.

Kielen pitäminen pelkästään sanoista koostuvana näkyy myös tulkkeen ja alkuperäispuheen pituuden vertailussa: joskus asianajaja voi syyllistää tulkkia siitä, että tämä tulkkaa kuultavan epäloogisen ja hapuilevan puheenvuoron liian lyhyesti, toisinaan taas siitä, että tulkataan liian pitkästi. Tällaiset huomautukset saattavat johtua tiedostamattomasta epäluulosta vierasta kieltä kohtaan ja epäilystä, että tulkki veljeilee asianosaisen kanssa vieraalla kielellä (Eades 2010: 69–71; Kinnunen 2010: 149). Tulkin näkökulmasta asianosaisen ja tulkin puheenvuorojen väliset pituuserot ovat toisaalta useimmiten seurausta ymmärtämisongelmista, joiden syynä voi olla muun muassa tulkin väsyminen, ennakkomateriaalin puute tai tulkkausasiakkaan kielitaitoon liittyvät ongelmat. Selvittelen näitä kysymyksiä tarkemmin artikkelin neljännessä ja viidennessä luvussa.

Oikeustulkkauskeskustelussa on tullut esille erityisen runsaasti englannin kieltä koskevia esimerkkejä luultavasti siksi, että melkein kaikkien tulkkausprosessin toimijoiden on mahdollista jossain määrin havainnoida englannin kielen tulkkauksen laatua ja tarvittaessa korjata virheitä ja vaatia sanatarkkuutta. Esimerkiksi Kinnusen (2010: 146) haastattelema asianajaja arvioi, että jopa neljässä tapauksessa kymmenestä englannin tulkkauksessa on ongelmia. Haastateltu ihmettelee, mistä tämä voisi johtua – onhan suomalaisten tulkkien ammattitaito korkealla tasolla. Rautaisimmastakaan ammattitaidosta ei kuitenkaan ole apua silloin, kun tulkin työskentelyolosuhteita ei ole huomioitu tarpeeksi kattavasti. (Toki Englanti on myös tulkkien yleisin sivukieli, ja se saatetaan joskus lisätä työkieleksi lisäansioiden toivossa kovin harkitsemattomastikin. Monet englannin tulkit myös tulkkaavat kahden vieraan kielen välillä.)

Tulkin kannalta englannin tulkkaukset voivat olla hyvin kiusallisia. Tulkkaukseen saatetaan puuttua ja vaatia esimerkiksi sanatarkkaa käännettä käsitteelle, jonka voi vain selittää, tai ylipäätään vaatia sanatarkkaa, suomen kielen lauserakenteen mukaista tulkkausta tai tarkkaa vastinetta vaikkapa kahdelle sanalle, joille toisessa kielessä on vain yksi vastine. Englanti ei toki myöskään ole monoliitti; käsittelen englannin varieteetteja tarkemmin artikkelin viidennessä luvussa.

4 ”Lakikieli kuvaa objektiivista todellisuutta neutraalisti”

Oikeustieteen synnystä saakka lakikieltä on pidetty autonomisena (Goodrich 1987: 34) ja lakikielen ja todellisuuden suhdetta tiiviimpänä kuin kielen ja todellisuuden suhdetta yleensä (Grzegorzcyk 1986: 185–186), niin että lakikielen katsotaan kuvastavan (objektiivisena pidettyä) todellisuutta uskollisemmin kuin muun kielenkäytön. Oikeuslaitoksessa kieltä pidetäänkin objektiivisena merkitysjärjestelmänä (Ainsworth (2008: 17), jota siten voidaan myös kääntää ja tulkata neutraalisti ja objektiivisesti. Edellä esitetty ajatus tulkin neutraaliudesta liittyykin kanavametaforan lisäksi ideologiaan, jonka mukaan oikeuden kieli ja lakikieli yleensä ovat ja niiden pitää olla neutraaleja, jotta laki kohtelisi kaikkia tasapuolisesti mutta toisaalta sosiaaliset erot häivyttäen (Mertz 2007). Sosiolingvistiikan ja diskurssianalyysin kannalta ajatus jonkin diskurssin tai kielenkäyttötilanteen täydellisestä neutraaliudesta on tietysti mahdoton: kaikki kielenkäyttö on ideologisten valintojen tekemistä (ks. esim. Bahtin 1981: 293), ja kielenkäytön esittäminen neutraaliksi on vain osoitus erityisen pitkälle edenneestä, nimenomaan kieleen perustuvasta **symbolisen väkivallan** luonnollistumisesta (Bourdieu 1982: 64 ja *passim*; Bourdieu 1986).

Objektiivisuus- ja neutraaliusihanne liittyy läheisesti kirjoitettujen tekstien erityis- asemaan lainkäytön kielessä. Juridisten tekstien erityispiirteisiin ylätekstilajina kuuluu, että ne päätyvät aina lopulta kirjoitettuun muotoon ja että niihin kirjautuu aina myös potentiaali uusien tekstien synnyttämiseen. Näin teksti jähmettyy autonomiseen muotoon, jossa sen katsotaan olevan täysin kontrolloitavissa. Esimerkiksi poliisikuulustelussa tai turvapaikkapuhuttelussa taustalla on lakeja ja mahdollisesti aikaisempia kuulusteluja, ja kuulustelu tai puhuttelu sinänsä on valmiiksi strukturoitu siten, että siitä voidaan kirjoittaa pöytäkirja kuulustelun edetessä. Käräjäoikeudessa taustalla olevat kirjalliset tekstit voivat olla lakeja, kuulustelupöytäkirjoja, asianosaisten oikeudelle lähettämiä dokumentteja ja mahdollisesti rikosteknisen laboratorion tai lääketieteellisten asiantuntijoiden lausuntoja sekä aikaisempiin samankaltaisiin juttuihin liittyviä asiakirjoja. Ylemmissä oikeusasteissa kirjoitettujen tekstien määrä on vieläkin suurempi, koska niihin kuuluvat myös alempien oikeusasteiden ratkaisut.

Lainkäytön kieli sisältää runsaasti erikoissanastoa ja erityisiä tekstityyppejä ja on yleisestikin ottaen kirjoitetun kielen erityispiirteiden ja kirjakielisen rekisterin värittämää. Kirjoitettua tekstiä luetaan usein myös suoraan paperista. Kirjoitettujen tekstien ylivalta ja kirjoitettuun tekstiin perustuva puhe voi olla tulkillekin ongelma erityisesti silloin, kun tulkkia tarvitseva asianosainen on luku- ja kirjoitustaidoton tai ei muutoin tulkkauskielellä kunnolla hallitse kirjoitettuja tekstejä ja kirjoitettuihin teksteihin perustuvaa puhetta oikeusprosessiin kuuluvissa tekstilajeissa. Suomalaisen koulusivistyksen saaneen henkilön voi toki olla helppo ymmärtää esimerkiksi prosessi, jossa puhuttu teksti muuttuu kirjalliseen muotoon neutraaliksi oletetulla tavalla. Maahamme muutetaan kuitenkin paljon maista, joissa koulutusrakenne on hyvin erilainen. Esimerkiksi suurin osa ranskan kielen tulkkausasiakkaista on tätä nykyä kotoisin Kongon demokraattisesta tasavallasta; englannin tulkkausasiakkaista taas valtaosa on kotoisin Nigeriasta. Koulutuksen kattavuudesta näissä maissa kertovat muun muassa Unescon tilastot: Kongon demokraattisessa tasavallassa lähes kolmannes

väestöstä ja Nigeriassa liki 40 prosenttia on luku- ja kirjoitustaidotonta – koko maailman luku- ja kirjoitustaidottomasta väestöstä noin viisi prosenttia asuu näissä maissa. Myös luku- ja kirjoitustaitoisten keskimääräinen koulutustaso näissä maissa jää kauas Suomen luvuista. (Unesco Institute for Statistics 2011.) Ranskan ja englannin kielen tulkkausasiakkaan koulutustausta voikin vaihdella olemattomasta korkeakoulututkintoon.

Lakikielen neutraalius-, tarkkuus- ja objektiivisuusihanteiden saavuttaminen onkin vaikeaa, kun ymmärtäminen ja ymmärrettäväksi tekeminen vaativat yksinkertaistamista, selittämistä ja lisäkysymyksiä puolin ja toisin. Usein oikeusprosessin ja lainkäytön kielen ymmärtämiseen liittyy myös kielitaitoa yleisellä tasolla koskeva ongelma. Niinpä oikeusprosessiin kuuluvien diskurssien ja tekstilajien tunnistaminen ja hallitseminen onkin asianosaiselle erityisen vaikeaa silloin, kun hänelle tulkataan kielellä, jota hän ei kovin hyvin osaa: voi olla, että hän ei ole koskaan käyttänyt tulkkauskieltä oikeudessa esiintyvissä tekstilajeissa eikä lainkaan hallitse kaikkia esiin tulevia diskursseja. Englannin ja ranskan oikeustulkkauksissa tämäkin tilanne on tavallinen. Toisin kuin monet yksikieliset ihmiset luulevat, kaksi- tai monikielisyys ei nimittäin tarkoita kahden tai useamman kielen yhdenvertaista taitoa kaikissa rekistereissä ja tekstilajeissa (Cooke 1996; Powell 2008).

5 ”Äidinkieli on äidinkieli maassa kuin maassa”

Ranskan ja englannin tulkkauksissa tulee usein esille jopa se, että itse ”äidinkielen” käsite ei välttämättä ole sama Länsi-Afrikassa ja Suomessa. Afrikkalaiselle ”äidinkieli” voi tarkoittaa melkein mitä tahansa kieltä erityisesti silloin, kun käsitteestä puhutaan kielellä, joka itse asiassa ei ole hänen äidinkieltensä: isän kieltä, äidin kieltä, äidin ja isän yhteistä kieltä, suvun kieltä, yhteisössä käytettyä kieltä, koulun kieltä, kansallista kieltä, virallista kieltä, *lingua francaa* jne. Henkilö voi määrittää äidinkieltensä paitsi kielen lähteen ja sen käyttöalueen perusteella myös tunnesyihin perustuen. Äidinkielen käsite voi muodostua ongelmaksi myös etnografisessa tutkimuksessa (Pietikäinen ym. 2010: 25). Siten monikielisen henkilön kielellisestä repertoarista ei voidakaan saada selkeää kuvaa, jos häntä vaaditaan nimeämään yksiselitteisesti äidinkieltensä (Latomaa & Suni 2010: 159), eikä tilastoista saa täydellistä kuvaa ihmisten monikielisyydestä varsinkaan toisen maahanmuuttosukupolven osalta (Kilpi 2010: 112).²

Esimerkiksi Kongon demokraattisen tasavallan ja Nigerian sosiolingvististä tilannetta leimaa monimutkainen diglossia eli kahden (tai useamman) kielen tai varieteetin rinnakkaiselo niin, että eri kielillä tai varieteteilla on omat funktionsa sosiaalisessa elämässä. Ihmisen elämässä on tällöin melkein pä automaattisesti ainakin kaksi kieltä: maan virallinen kieli (englanti tai ranska) ja kotona puhuttu kieli. Toisaalta on tavallista, että myös kotona ja ympäröivässä yhteisössä käytetään useita kieliä. Afrikkalaisella voikin olla useita ”äidinkieliä”, eikä kielellisen identiteetin rakentuminen ja indeksoituminen (ks. Johnstone 2010; Joseph 2010: 14) tapahdu samalla tavalla kuin prototyyppisesti suomalaisessa ympäristössä, jossa äidinkieleksi määrittyy usein hyvinkin tarkasti yksilön ensimmäinen ja vahvin kieli.

Kielten moninaisuus ihmisten elämässä jatkuu myös maahanmuuton kohdemaassa. Tekemissäni ranskan kielen oikeustulkkauksissa asiakas ei koskaan ole ollut syntyperäinen puhuja; kollegoiltani saamani tiedon perusteella olen arvioinut, että syntyperäisiä puhujia voisi kuitenkin olla ainakin yksi prosentti. Englannin tulkkauksissa syntyperäisten osuus on jonkin verran suurempi, mutta jäänee silti korkeintaan 20 prosenttiin. Periaate tietysti on, että asianosaiselle hankitaan hänen oman kielensä tulkki. Somalia lukuun ottamatta afrikkalaisten kielten puhujamäärät ovat maassamme tosin niin pieniä, että tulkkeja ei aina Suomessa ole.

Ranskan kielen asioimistulkkausasiakkaista valtaosa on kotoisin Kongon demokraattisesta tasavallasta, jossa *Ethnologuen* mukaan puhutaan 215 kieltä (Lewis 2009). Virallinen kieli ranska on äidinkieli suomalaisen tapaan ymmärrettynä vain murto-osalle asukkaista. Kongon monien kielten puhujamäärä on Suomessa toki viime vuosina kasvanut: esimerkiksi lingalan, joka on *lingua franca* laajoilla alueella Kongossa ja ns. kansallinen kieli, ilmoitti viime vuonna äidinkielekseen jo 660 henkilöä Suomessa. Määrä on yli kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa (vielä vuonna 1992 lingalan puhujia ei ollut maassamme lainkaan). Kongossa puhutaan myös keskisessä Afrikassa laajalle levinnyttä suahilia, jonka puhujia on Suomessa liki tuhat. Kongon muiden kielten puhujamäärät jäivät maassamme muutamaan kymmeneen, kikongan puhujia on tosin jo lähemmäs 200. (Tilastokeskus 2011.)

Englannin kielen tulkkausasiakkaista pääkaupunkiseudulla valtaosa on nykyisin kotoisin Nigeriasta, jossa puhuttujen kielten määrä on *Ethnologuen* mukaan 514 kieltä (Lewis 2009). Ainoa virallinen kieli englantia on maassa myös yleisin *lingua franca*. Käytännössä yhteiskielenä toimii itse asiassa Nigerian pidgin-englantina tunnettu varieteetti, joka taas jakautuu useisiin maantieteellisiin ja sosiaalisiin murteisiin; joskus pidginistä käytetään Suomessakin asioimistulkkauksessa termiä *Broken (English)*. Nigerian kotoperäisistä kielistä Suomessa puhutumpia ovat igbo ja joruba, ja molempien puhujajoukko lähentelee jo neljäsataa. Muut kielet jäivät muutamaan kymmeneen tai vain kouralliseen puhujia. (Tilastokeskus 2011.)

Usein ranskan tai englannin tulkki tilataan siis sen takia, ettei asiakkaan vahvimman kielen tulkkeja ole saatavilla. Esimerkiksi monien kongolaisten äidinkielen, lingalan, tulkkeja on Helsingin seudulla muutama, mutta he ovat ylityöllistettyjä. Sitä paitsi asiakas usein haluaa nimenomaan suomalaisen ranskan kielen tulkin jo sen takia, että tulkkauksilanteessa esille tulevia arkaluontoisia asioita ei haluta käsitellä omasta yhteisöstä peräisin olevan henkilön kanssa, koska yhteisön pienen koon voidaan kokea uhkaavan anonymiteettiä (vrt. Kinnunen 2010: 140–141). Monet asiakkaat ovat lisäksi tottuneet ranskan tai englannin kielen tulkkaukseen jo heti maahan tultuaan.

Toisaalta on myös tavallista, että tulkkausasiakkaan äidinkieleksi on ilmoitettu tai kirjautunut ranska tai englantia, vaikka se ei ole hänen vahvin kielensä ja vaikka myös vahvemman kielen tulkkeja olisi saatavilla. Syynä voi olla viranomaisen tai asiakkaan itsensä erehdys. Usein asiakas on kuitenkin itse ilmoittanut omaksi ja lastensa äidinkieleksi ranskan tai englannin, joka voi toki olla perheensisäinen *lingua franca*. Syy voi löytyä myös kielten välisestä arvojärjestyksestä: entisen siirtomaahallinnon kieli on

usein arvostetumpi kuin muut kotimaan kielet, koska sitä käytetään virallisissa yhteyksissä ja ylipäättään yhteiskuntahierarkian korkeimmissa funktioissa, esimerkiksi koulussa tai uskonnollisissa yhteyksissä. Lisäksi siirtomaa-ajan perua olevaan kieleen liittyy lukuisa joukko muitakin yleensä positiivisiksi katsottuja ulottuvuuksia ja konnotaatioita: taloudellinen nousu, modernisaatio, korkeakulttuuri, populaarikulttuuri jne. Sitä paitsi kieli on *lingua franca* paitsi kotimaassa myös laajemmalla alueella kotimaanosassa ja koko maailmassa. Suomessa monikielisen henkilön on joka tapauksessa valittava yksi kieli **pääkielekseen** ja ilmoitettava se äidinkielekseen, koska tilastoissa ihmisellä voi olla vain yksi äidinkieli (ks. myös Latomaa & Suni 2010: 155).

Ranskan ja englannin asioimistulkeille äidinkieleen liittyvä pulma on tuttu erityisesti kodin ja päiväkodin tai kodin ja koulun välisistä neuvotteluista, joissa keskustellaan lasten kielellisen kehityksen ongelmista. Oikeudessa kieli on harvemmin samaan tapaan keskustelun keskiössä. Silti äidinkielen käsitteeseen liittyvät ongelmat ovat ranskan ja englannin oikeustulkkaussakin hyvin tavallisia. Siinä missä opettaja kehottaa vanhempia puhumaan lapsille johdonmukaisesti äidinkieltä (vaikka se ei siis välttämättä olekaan heidän äidinkielensä siten kuin käsite Suomessa yleensä ymmärretään), voidaan myös oikeudessa vaatia asianosaista puhumaan **äidinkieltään** siinä uskossa, että tulkkauksi todella on hänen vahvin kielensä. Tulkki joutuu tällaisissa tapauksissa hankalaan välikäteen, koska asiakkaan kielitaidosta johtuvat ongelmat kaatuvat ainakin tulkin omasta mielestä helposti tulkin syyksi – hapuilevan, jopa sanansisäisen koodinvaihdon kyllästämän puheen **tarkka** tulkkaminen on sangen haasteellista. Angermeyer (2008) onkin raportoinut tapauksista, joissa myös tulkit ovat vaatineet asiakasta puhumaan tulkkauksieltä. Toisaalta tulkin on viisainta kieliongelma johtuvan epätydyttävän suorituksen uhallakin pitää metalingvistinen asiantuntemuksensa omana tietonaan, jos hän haluaa säilyttää arvostuksensa ja välttyä rooliristiriidalta (ks. myös Eades 2010: 71–72; Pöllabauer 2006: 157, 152). Muut oikeusprosessin toimijat pitävät tulkin roolista poistumista erityisen epäammattimaisena (Kinnunen 2010: 148–149), eikä tulkin toki oletetakaan olevan sosiolingvistiikan asiantuntija – hänen auktoriteetiton metalingvistinen puheaktinsa on joka tapauksessa tuomittu epäonnistumaan (vrt. Bourdieu 1982: 71). Useimmiten oikeusprosessin muut osallistujat eivät kuitenkaan ole tietoisia siitä, kuinka kaukana standardista tulkkiä käyttävä asianosainen voi olla, vaikka esimerkiksi englannin eri varieteetit voivat olla niinkin erilaisia, että tietyn varieteetin tulkitseminen standardienglanniksi voi johtaa vakaviin tulkintavirheisiin (Brown-Blake & Chambers 2007) – muun muassa Nigerian englannin eri varieteetit saattavat olla niin kaukana toisistaan, että jopa yksinkertaisten lukusanonjen foneettinen asu voi aiheuttaa tulkille aluksi hankaluuksia.

Erityisesti ranskan ja englannin tulkkauksissa korostuu siis usein se, että prosessin toimijoilla on erilainen käsitys ja tietämys kielellisen variaation, kielitaidon ja äidinkielen käsitteistä. Tulkitkaan eivät aina ole tietoisia selkeiltä kieliongelmilta näyttävien pulmien laajemmasta sosiaalisesta ja sosiolingvistisestä ulottuvuudesta (Pöllabauer 2006: 161) – eivätkä aina tulkkauksen tutkijatkaan (ks. esim. Negru 2010: 225, 227–228). Kielet ja kulttuurit rakentuvat toki samankaltaisista elementeistä. Loppurakennelma ei kuitenkaan ole samanlainen, ja suomalainen yhtenäiskulttuuri hallintokoneistoinen ja kaikkien osaamine kirjakielinen on maailmanlaajuisesti ajateltuna

harvinaisuus – kieltä ylipäätään määrittää pikemminkin monikielisyys, monimuotoisuus ja hybridisyys kuin yksikielisyys (Pietikäinen ym. 2010: 19). Oikeuslaitoksen yksikielisyysnormin ja osanottajien monikielisuuden välillä onkin suuri juopa, ja esim. Angermeyer (2008) katsoo tämän johtuvan lähinnä oikeuslaitoksessa vallitsevasta yksikielisestä ideologiasta. Ja kuten Kinnunen (2010: 126 ja *passim*) on osoittanut, myös Suomen oikeuslaitos toimii monikielisessäkin ympäristössä ikään kuin ympäristö todella olisi yksikielinen.

6 Lopuksi

Oikeustulkausta tehdään Suomessa nykyään erittäin paljon: esimerkiksi Helsingin käräjäoikeudessa oli jo vuonna 2007 viikoittain sata käsittelyä, joissa käytettiin tulkkia (Leppiniemi 2010). Myös Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa tulkkia tarvitaan nykyisin lähes päivittäin, ja lisääntynyt tulkkausten tarve näkyy myös poliisilaitoksella (Tammi 2011).

Muiden kuin suomen, ruotsin ja saamen puhujien määrä on liki kymmenkertaistunut 20 vuodessa: heitä oli jo 224 388 vuonna 2010. Jo noin kahdeksallakymmenellä maassamme äidinkieleksi rekisteröidyillä kielellä on Suomessa vähintään sata puhujaa. Eniten puhuttujen ei-kotoperäisten³ kielten joukossa on kieliä, joita Suomessa opiskellaan melko runsaasti kouluissa ja yliopistoissa: venäjä (54 559 puhujaa, 3. sija äidinkielen yleisyystilastossa), englanti (12 855 puhujaa, 6. sija), saksa (5 447 puhujaa, 13. sija), espanja (4 594 puhujaa, 16. sija) ja ranska (2 972 puhujaa, 17. sija). Toisaalta kahdenkymmenen eniten puhutun kielen joukossa on lukuisia kieliä, joita voi koulussa tai yliopistossa opiskella vain rajoitetusti: viro (28 493 puhujaa, 4. sija), somali (12 985 puhujaa, 5. sija), arabia (10 415 puhujaa, 7. sija), kurdi (8 032 puhujaa, 8. sija), kiina⁴ (7 546 puhujaa, 9. sija). Yli 5 000 puhujan yltävät myös albania, thai, vietnam, turkki ja persia. (Tilastokeskus 2011.)

Myös muut tilastotiedot antavat viitteitä maamme kielitilanteen muutoksesta: ulkomailla syntyneiden määrä on yli nelinkertaistunut 20 vuodessa (248 135 vuonna 2010), ja ulkomaan kansalaisten määrä yli kuusinkertaistunut (167 954 vuonna 2010). Lisäksi kahdenkymmenen vuoden aikana 65 917 henkilöä on saanut Suomen kansalaisuuden. Pakolaisina maahamme on muuttanut yli 18 000 henkeä 2000-luvulla. (Tilastokeskus 2011.)

Vaikka tilastot eivät kerrokaan maahanmuuton taustalla olevaa kielisosiologista tilannetta, antavat ne hyvän kuvan syistä, miksi maassamme tarvitaan tätä nykyä niin monien eri kielten tulkkeja.⁵ Asioimis- ja oikeustulkkauksen onkin lisääntynyt voimakkaasti juuri 1990-luvun alusta alkaen samalla kun ulkomaalaisperäisen väestön määrä on kasvanut (Leinonen 2001: 295–296). Kun tilastotiedot yhdistetään tietoihin, joita meillä on yhtäältä eri kielten koulutustarjonnasta ja toisaalta eri maahanmuuttajaryhmien koulutustasosta, voimme nähdä, miksi tulkkipula ylipäätään ja pätevien tulkkien puute erityisesti on niin suuri ongelma tällä hetkellä.

Oikeustulkkaus on yhtäältä asioimistulkausta, toisaalta myös konferenssitulkit ottavat usein vastaan oikeustulkaustoimeksiantoja, koska niistä maksetaan hieman paremmin kuin muusta asioimistulkkauksesta. Hintojen polkeminen kuitenkin vähentää pätevien tulkkien kiinnostusta oikeustulkkaukseen (Kinnunen 2010: 142–143). Tulkkaus-toiminnan alistaminen markkinavoimille ja kilpailuttamiselle voi toki tuoda hetkellisiä säästöjä viranomaisten kannalta, mutta se ei takaa tulkkauksen laadun kohenemistä: monet yksityiset tulkkivälitystoimistot antavat toimeksiannon mieluiten halvimmalle saatavissa olevalle tulkille lainkaan tarkistamatta tämän pätevyyttä.

Myös tulkkiopetukseen on syntynyt kaksien markkinoiden tilanne. Monien Euroopan perinteisten ”sivistyskielten” kääntämistä ja tulkkausta voi lukea yliopistossa pääaineenaan. Joitakin näistä kielistä, kuten englantia, ranskaa ja venäjää, tarvitaan paljon myös oikeustulkkauksessa ja asioimistulkkauksessa yleensäkin. Myös arabiaa ja espanjaa, jotka ovat kysytyjä asioimistulkkauskieliä, voi opiskella pääaineenaan, joskaan ei kääntämiseen ja tulkkaukseen erikoistuen. Toisaalta esimerkiksi somalia, jota puhuu melkein 13 000 ihmistä Suomessa ja joka siten on maamme viidenneksi eniten puhuttu kieli ja asioimistulkkauskielten kärjessä, ei opeteta yliopistossa. Niin sanottujen (Suomessa) harvinaisten kielten tulkkeja onkin koulutettu aikuiskoulutuskeskuksissa, asioimistulkkiokeskuksissa ja yksityisissä tulkkivälitystoimistoissa, nyttemmin myös Diakonia-ammattikorkeakoulussa.

Kahdet markkinat näkyvät myös kääntäjien ja tulkkien järjestötoiminnassa, jota useimmat muiden kuin eurooppalaisperäisten kielten tulkit eivät ole vielä löytäneet. Koko alan kehitykseen ja arvostukseen ja erityisesti tulkkauksen laadun ongelmiin voidaan kuitenkin kunnolla vaikuttaa vain yhteisrintamana.

Olen tässä artikkelissa käsitellyt kieli-ideologioita, joiden avulla voidaan selittää monia oikeustulkkauksen ongelmia nimenomaan tulkin kannalta. Kieli-ideologioiden on sanottu useimmiten (mutta ei aina) toimivan tietyn ryhmän etujen hyväksi muiden ryhmien etujen kustannuksella (Kroskrity 2004: 501). Tässä artikkelissa esitetyt kieli-ideologiat eivät käsittäkseni kuitenkaan edistä yhdenkään oikeusprosessiin osallistuvan toimijan tai ryhmän etuja. Siksi kaikille oikeusprosessin toimijoille olisikin eduksi saada koulutuksessaan tietoa tulkkausviestinnän erityispiirteistä, maahanmuuttajakielten (ja suomen kielen) sosiolingvivistisestä tilanteesta ja oikeusprosessin lingvivistisestä ulottuvuudesta yleensä.

Kirjallisuuslähteet

Ainsworth, Janet 2008. 'You have the right to remain silent... But only if you ask for it just so': the role of linguistic ideology in American police interrogation law. *International Journal of Speech, Language and the Law* 15:1, 1–22.

Angelelli, Claudia V. 2004. *Revisiting the interpreter's role. A study of conference, court, and medical interpreters in Canada, Mexico, and the United States*. Amsterdam: John Benjamins.

- Angermeyer, Philipp 2008. Creating monolingualism in the multilingual courtroom. *Sociolinguistic Studies* 2:3, 385–403.
- Bahtin (Bakhtin) M. M. 1986. *Speech genres and other late essays*. Englanninkielinen käännös Vern W. McGee. Austin: University of Texas Press.
- Berk-Seligson, Susan 2002. *The bilingual courtroom: court interpreters in the judicial process. With a new chapter*. Chicago: University of Chicago Press. (Ensimmäinen painos vuonna 1990.)
- Bhatia, Vijay 1994. Cognitive structuring in legislative provisions. Teoksessa: John Gibbons (toim.) *Language and the Law*. London: Longman, 136–155.
- Blommaert, Jan 2005. *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1982. *Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques*. Paris: Fayard.
- Bourdieu, Pierre 1986. La force du droit. Éléments pour une sociologie du champ juridique. *Actes de la recherche en sciences sociales* 64, 3–19.
- Brown-Blake, Celia & Paul Chambers 2007. The Jamaican Creole speaker in the UK criminal justice system. *International Journal of Speech, Language and the Law* 14:2, 269–294.
- Bucholtz, Mary & Kira Hall 2010. Locating identity in language. Teoksessa: Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.) *Language and identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 18–28.
- Cameron, Deborah, Elizabeth Frazer, Penelope Harvey, Ben Rampton & Kay Richardson 1999. Power/knowledge: the politics of social science. Teoksessa: Adam Jaworski & Nikolas Coupland (toim.) *The discourse reader*. London: Routledge, 141–57.
- Cooke, Michael 1996. A different story: narrative vs. 'question and answer' in Aboriginal evidence. *Forensic Linguistics* 3:2, 273–288.
- Eades, Diana 2010. *Sociolinguistics and the legal process*. Bristol: Multilingual Matters.
- Gal, Susan & Kathryn A. Woolard 1995. Constructing languages and publics: authority and representation. *Pragmatics* 5:2, 129–138.
- Goddard, Cliff 1996. Can linguists help judges know what they mean? Linguistic semantics in the courtroom. *Forensic Linguistics* 3:2, 250–272.

Goodrich, Peter 1987. *Legal discourse: studies in linguistics, rhetoric and legal analysis*. London: MacMillan.

Grzegorzczak, Christophe 1986. L'impact de la théorie des actes de langage dans le monde juridique: essai d'un bilan. Teoksessa: Paul Amselek (toim.) *Théorie des actes de langage, éthique et droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 165–194.

Hale, Sandra 2004. *The discourse of court interpreting: discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. Amsterdam: John Benjamins.

Isolahti, Nina 2008. Tulkki oikeussaliviestinnän monitaiturina. *Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu MikaEL 2*. Saatavissa: <http://www.sktl.fi/@Bin/41017/Isolahti.pdf> [viitattu 28.8.2011].

Johnstone, Barbara 2010. Locating language in identity. Teoksessa: Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.) *Language and identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 29–36.

Joseph, John E. 2010. Identity. Teoksessa: Carmen Llamas & Dominic Watt (toim.) *Language and identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 9–17.

Kilpi, Elina 2010. Toinen sukupolvi peruskoulun päättyessä ja toisen asteen koulutuksessa. Teoksessa: Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola (toim.) *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Helsinki: SKS, 110–132.

Kinnunen, Tuija 2010. Agency, activity and court interpreting. Teoksessa: Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (toim.) *Translator's agency*. Tampere: Tampere University Press, 126–164. Saatavissa: <http://tampub.uta.fi/haekokoversio.php?id=340>.

Kolistaja, Hanna-Mari & Merja Thomenius 2011. Oikeustulkkauksessa riittää haastetta. *Kääntäjä–Översättaren* 1/11, 9.

Kroskrity, Paul 2004. Language ideologies. Teoksessa: Alessandro Durati (toim.) *A companion to linguistic anthropology*. Oxford, Blackwell, 496–517.

Latomaa, Sirkku & Minna Suni 2010. Toisen sukupolven kielelliset valinnat. Teoksessa: Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola (toim.) *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Helsinki: SKS, 151–174.

Leinonen, Satu 2001. Asioimistulkkaus – paljon muutakin kuin asioimisen tulkkausta. Teoksessa: Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.) *Alussa oli käänös*. Tampere: Tampere University Press, 294–304.

Leppiniemi, Riitta 2010. Esitelmä, *Oikeuslaitospäivä*, Helsinki 19.3.2010. Saatavissa: <http://tinyurl.com/5vr8f72> [viitattu 24.8.2011.]

- Lewis, M. Paul (toim.) 2009. *Ethnologue: languages of the world*. 16. laitos. Dallas: SIL International. Saatavissa: <http://www.ethnologue.com/> [viitattu 24.8.2011].
- Maley, John 1994. The language of the law. Teoksessa: John Gibbons (toim.) *Language and the law*. London: Longman, 11–50.
- Mason, Ian 1999. Introduction. *The Translator* 5:2, 147–160.
- Mertz, Elizabeth 2007. *The language of law school: learning to think like a lawyer*. Oxford: Oxford University Press.
- Negru, Iulia Daniela 2010. Acceptability versus accuracy in courtroom interpreting. Teoksessa: D.S. Giannoni & Celina Frade (toim.) *Researching language and the law: textual features and translation issues*. Bern: Peter Lang, 213–228.
- Oikeustulkkauksen selvityshanke 2008. *Asiantuntijaryhmän raportti oikeusministeriölle*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://tinyurl.com/634v2uj> [viitattu 23.8.2011].
- Pietikäinen, Sari, Hannele Dufva & Katja Mäntylä 2010. Monikielisyys liikkeessä: monikielisen perheen kielelliset resurssit. Teoksessa: Mikel Garant & Mirja Kinnunen (toim.) *AFinLA-e: Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2, 17–30. Saatavissa: <http://tinyurl.com/6znz127> [viitattu 30.8.2011].
- Powell, Richard 2008. Bilingual courtrooms: in the interests of justice? Teoksessa: John Gibbons & M. Teresa Turell (toim.) *Dimensions of forensic linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 131–159.
- Pöllabauer, Sonja 2006. ”Translation culture” in interpreted asylum hearings. Teoksessa: Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Zuzana Jettmarová (toim.). *Sociocultural aspects of translating and interpreting*. Amsterdam: John Benjamins, 151–162.
- Rudvin, Mette 2006. Negotiating linguistic and cultural identities in interpreter-mediated communication for public health services. Teoksessa: Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Zuzana Jettmarová (toim.) *Sociocultural aspects of translating and interpreting*. Amsterdam: John Benjamins, 173–190.
- Tammi, Sami 2011. Oikeustulkeille tulossa erikoistutkinto – tulkkitarve muutenkin kasvussa. *Yle Uutiset / Kotimaa*. Saatavissa: <http://tinyurl.com/6epd9ry> [viitattu 24.8.2011].
- Tilastokeskus 2011. *Suomen virallinen tilasto: Väestörakenne*. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/vaerak/tau.html> [viitattu: 23.8.2011].
- Unesco Institute for Statistics 2011. *Country and regional profiles*. Saatavissa: <http://tinyurl.com/65cxk8c> [viitattu 24.8.2011].

Vik-Tuovinen, Gun-Vil & Tuija Kinnunen 2011. Tulkkauksen laaduntekijät Andalusiassa. *Kääntäjä-Översättaren* 3/11, 16–17.

---

¹ Vaikka käsittelen artikkelissa lähinnä varsinaisten oikeudenkäyntien tulkausta, luen myös poliisi-kuulustelut ja turvapaikkapuhuttelut oikeustulkkaukseen kuuluviksi.

² Tilastokeskuksen vuonna 2010 suorittaman luotettavuustutkimuksen mukaan väestötietojärjestelmään kirjatut kielet vastaavat lähes täysin henkilöiden **omaa käsitystä** kielestään.

³ Kotoperäisiksi kieliksi katsotaan tässä suomi (1. sija äidinkielen yleisyystilastossa), ruotsi (2. sija) ja saame (inarin-, koltan- ja pohjoissaame yhdessä; 20. sija). Virallinen tilasto ei huomioi suomalaista viittomakieltä, joka itse asiassa on kymmenen yleisimmän äidinkielen joukossa.

⁴ Kiinan opintomahdollisuudet ovat toki huomattavasti lisääntyneet viime vuosina. Asioimistulkkauksen kannalta tärkeitä murrejakoja (esim. arabiassa, kiinassa ja kurdissa) ei huomioida tilastoissa.

⁵ Muualla kuin Suomessa syntyneen äidinkieli voi toki olla mikä tahansa, esimerkiksi suomi, ja Suomen kansalaisuuden saanut voi olla suomenkielinenkin henkilö.